

tekst: Ido Abram

Joden in de Cariben

De tentoonstelling *Joden in de Cariben. Vier eeuwen geschiedenis in Suriname en Curaçao* in het Joods Historisch Museum laat de bezoeker kennismaken met de rol die de Portugese Joden hebben gespeeld in de voormalige overzeese gebieden van Nederland in de West, inclusief hun aandeel in de slavenhandel.

foto: Leden van de jeugdvereniging Tikwath Jisrael, opgericht in Paramaribo (Suriname) in 1933. Collectie Carmen Jessurun-Robles

Boekhandel Salas aan het Wilhelminaplein in Willemstad (Curaçao), geopend in 1949 door Arnaldo J. Salas. Collectie JHM. Foto Fred Fischer

De Joodse geschiedenis in de voormalige Nederlandse koloniën in het Caribisch gebied begint in 1630 met de kolonisatie van Pernambuco, de noordoostelijke provincie van Brazilië, door de West-Indische Compagnie. De suikerhandel, waar de Portugese Joden een belangrijk aandeel in hebben, bloeit. Onder auspiciën van de Portugees-Joodse gemeente van Amsterdam wordt in de hoofdstad Recife een joodse gemeente gesticht. Wanneer in 1654 de Portugezen het gebied terugveroveren, vestigt een aantal Joodse kooplieden zich in andere delen van het Caribisch gebied, zoals in Nieuw-Amsterdam (dat in 1667 onder Engels bewind komt), Curaçao en Suriname. De meesten gaan terug naar Nederland. Dankzij de verregaande juridische en religieuze privileges die de Joden in Curaçao en Suriname genieten en hun onderlinge handelsrelaties ontstaan bloeiende Joodse centra, die, hoewel aanvankelijk nog sterk beïnvloed door de Amsterdamse moedergemeente, geleidelijk een geheel eigen Joodse cultuur ontwikkelen. Na een bloeiperiode in de zeventiende en de daaropvolgende eeuw zet eind achttiende eeuw de neergang in. Vele Joden vertrekken in de loop van

de negentiende eeuw naar Nederland en Amerika. Tegenwoordig zijn de Joodse gemeenten in Suriname en Curaçao klein. De sporen die de Joodse bevolkingsgroep heeft nagelaten in bijvoorbeeld architectuur, culinaire tradities, taal en religieuze gebruiken zijn echter talrijk. Tot nu toe hebben de negentiende en twintigste eeuw aanzienlijk minder aandacht gekregen dan de twee voorgaande eeuwen, waarin sprake was van bloei. De tentoonstelling bestrijkt de vier gebieden Brazilië, Nieuw-Amsterdam, Suriname en Curaçao en de hele periode van de zeventiende tot en met de twintigste eeuw.

Slavernij

Het aandeel van Joden in de Atlantische slavenhandel en slavernij was gering, hun betrokkenheid in de Nederlandse slavenhandel daarentegen disproportioneel groot. Niet omdat zij deze vorm van handel prefereerden boven andere, maar doordat zij een bijzondere positie innamen in de koloniale netwerken. De Joodse houding tegenover slavenhandel en slavernij verschilde niet wezenlijk van wat gangbaar was onder de Europese koloniale machten. Racisme en cynisch winstbejag raakten onlosmakelijk verbonden en leverden overal dezelfde hypocriete rechtvaardigingen op. Onder de aan-

vankelijke eenzame 'abolitionisten', voorstanders van de afschaffing van de slavernij, ontbrak het Joodse – en Nederlandse – geluid bijna geheel. In 1863 kondigde Nederland het einde van de slavernij in Suriname en op de Antillen officieel af. Vergeleken met landen als Denemarken, Groot-Brittannië en Frankrijk was dat heel laat. In de koloniale tijd in Suriname maakten Joden één- tot soms zelfs tweederde van de Europese bevolking uit. Zij leefden er als planters, en dus als slavenhouders. Al snel werden in deze gemeenschap kleurlingen geboren. Deze 'gekleurde' Joden werden aanvankelijk als leden van de Joodse gemeenschap aanvaard. Maar in de loop van de tijd groeide hun aantal en gingen uitsluitingmechanismen werken. De *sefardiërs* accepteerden hun eigen gekleurde kroost niet meer voor honderd procent. Ze konden wel lid worden van de Joodse gemeente, maar hadden een tweederangs positie. Zij mochten bijvoorbeeld geen rituele of bestuurlijke functies uitoefenen en moesten op lage bankjes zitten. De kleurlingen organiseerden zich eerst nog in een eigen Joodse broederschap, maar zouden in de loop van de negentiende eeuw opgaan in de creoolse bevolking, veelal in de sociale bovenlaag. De sefardische gemeenschap van Curaçao kent een ononderbroken geschiedenis die teruggaat tot de eerste jaren van de Nederlandse kolonisatie, midden zeventiende eeuw. Ook deze gemeenschap leefde van een economie die draaide op Afrikaanse slavernij. De sefardiërs handelden in slaven, bezaten slaven, hadden plantages, schepen en bedrijven die

afhankelijk waren van slavenarbeid. De mannen verwekten kinderen bij slavinnen. Vergeleken met Suriname was alles hier kleinschaliger; er werd vooral verbouwd voor lokale consumptie en het werk op de plantages was aanzienlijk minder zwaar (op Curaçao werd bijvoorbeeld geen suiker verbouwd). Met de andere Europeanen behoorden de Joden tot de bovenlaag van de samenleving. Anders dan in Suriname maakt de nu kleine Joodse groep nog steeds deel uit van de blanke elite op een eiland waar het merendeel van de bevolking van Afrikaanse afkomst is en niet vermogend of invloedrijk. Voor Joodse Nederlanders is de slavenhandel en het Joodse aandeel daarin een vergeten of verdrongen hoofdstuk uit hun eigen geschie-

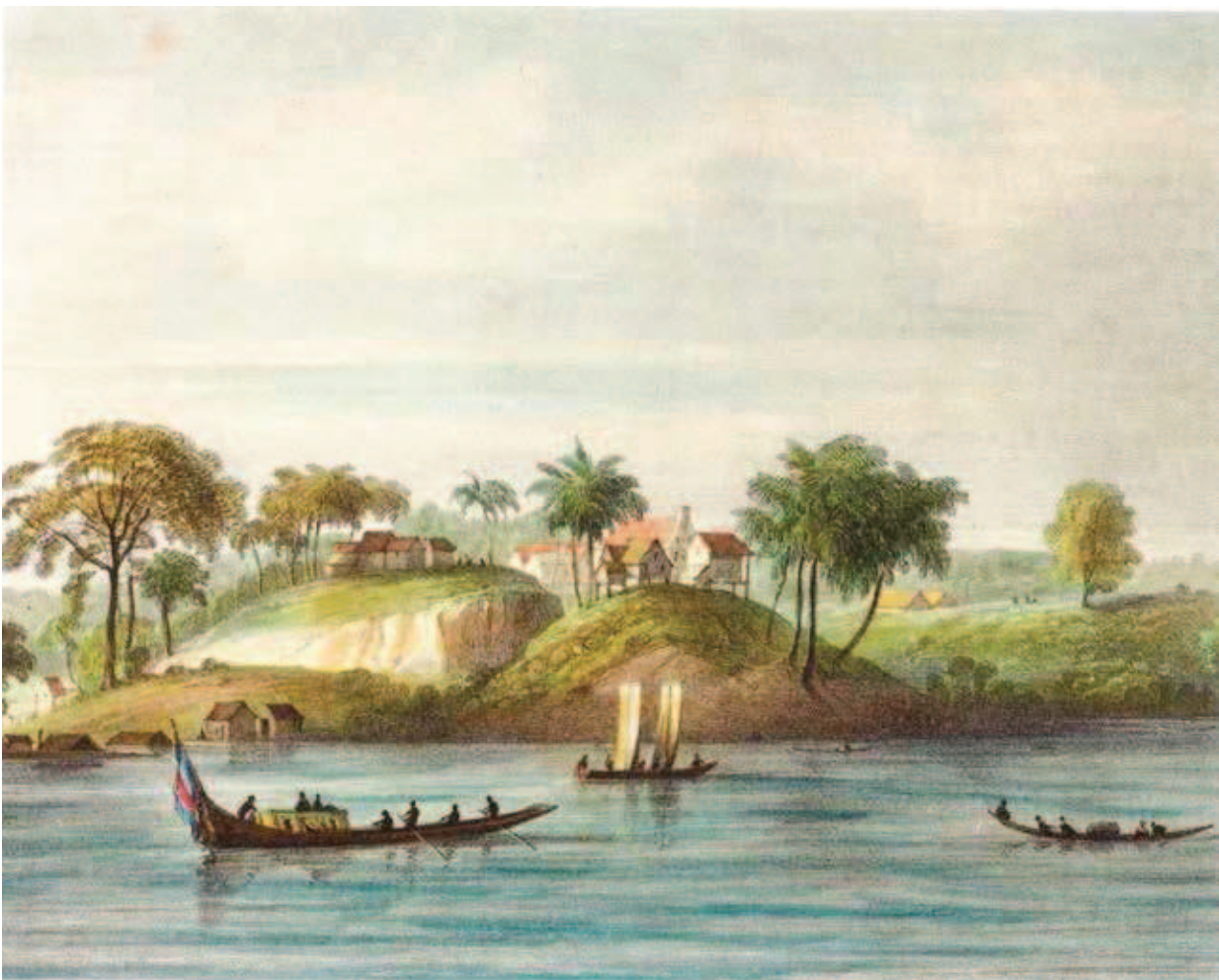
denis. De tentoonstelling – en het gelijknamige boek – kan daar verandering in brengen. De geschiedenis van zwarte (niet-witte) Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders is niet alleen verbonden met Afrika, maar heeft mede vorm gekregen in een samenleving met naast Joden zo'n vijftien andere bevolkingsgroepen. De tentoonstelling in het JHM gaat vooral over de relatie tussen Joden enerzijds en Afro-Surinamers en Afro-Curaçaoënen anderzijds, afstammelingen van de voormalige slaven. De vroegere ongelijke machtsverhoudingen en de daaraan gepaarde vijandigheid en wrok zijn nu verleden tijd. Op video komen trotse Curaçaoënen en Surinamers aan het woord, die blij zijn met hun Joodse wortels.

Bronnen:

– Julie-Marthe Cohen, conservator van het JHM en samensteller van de tentoonstelling *Joden in de Cariben. Vier eeuwen geschiedenis in Suriname en Curaçao*.

– Gert Oostindie. 'Een paradox van vrijheid en slavernij. Joden en slavenhandel in de Nieuwe Wereld', *De Academische Boekengids* 61, maart 2007.

De tentoonstelling *Joden in de Cariben. Vier eeuwen geschiedenis in Suriname en Curaçao* in het Joods Historisch Museum te Amsterdam is te bezichtigen van 30 januari t/m 14 juni 2015. Bij de tentoonstelling verschijnt een gelijknamig rijk geïllustreerd boek. Zie verder www.jhm.nl.

Gezicht op Jodensavanne, Pierre Jacques Benoit (1782-1854), ingekleurde litho, uit *Voyage à Surinam*, Brussel, 1839. Collectie Kenneth Boumann